

ЩОДО ГАЛУЗЕВОЇ НАЛЕЖНОСТІ ВІДНОСИН ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Учення про соціальне обслуговування у теорії права соціального забезпечення є об'єктом уваги багатьох науковців. Зокрема, спеціальні дослідження цієї проблеми провели Я. М. Фогель (соціальне обслуговування інвалідів та осіб пенсійного віку), М. О. Буянова (соціальне обслуговування громадян РФ), Н. О. Рунова (соціальне обслуговування в Україні), О. М. Пономаренко (соціальне забезпечення допомогами у зв'язку з народженням та вихованням дитини) та ін. Незважаючи на певну розробленість питань соціального обслуговування, серед учених й досі точаться дискусії щодо місця соціального обслуговування у системі соціального забезпечення та самого змісту соціального обслуговування.

Соціальне обслуговування здійснюється шляхом надання соціальних послуг, що прямо впливає із положень Закону України «Про соціальні послуги» від

---

¹⁵ Эрлих О. Основоположение социологии права / Пер. с нем. М. В. Антонова; Под ред. В. Г. Графского, Ю. И. Гревцова. – СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. – 704 с.

¹⁶ Лебедев В. М. Теоретические основы Трудового кодекса Российской Федерации // Трудовое право. – 2003. – №11. – С.15.

¹⁷ Моисеев М. М. Системная организация биосферы и концепция коэволюции / М. М. Моисеев // Общественные науки и современность. – 2000. – № 2. – С. 129.

19.06.2003 р., № 966-IV. Соціальні послуги – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їх життєвих проблем.

Найчастіше соціальне обслуговування розглядається як організаційно-правова форма в системі соціального забезпечення.

На думку С. М. Прилипка, організаційно-правовими формами соціального забезпечення є (1) соціальне страхування за рахунок обов'язкових страхових внесків до відповідних фондів загальнообов'язкового соціального страхування й добровільних внесків до них або до недержавних страхових фондів; (2) державне забезпечення й надання соціальних послуг окремим категоріям громадян; (3) соціальна допомога й соціальна підтримка непрацездатних громадян за рахунок бюджетних асигнувань та інших джерел фінансування.

Л. П. Шумна виокремлює наступні суттєві ознаки конструкції «організаційно-правова форма соціального забезпечення»: (а) вона передбачена чинним законодавством, (б) має спеціальні завдання, (в) є способом організації реалізації права громадян на соціальне забезпечення, (г) зумовлена соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують і які їх надають, а також джерелами і порядком формування відповідних коштів.

Усі ці ознаки є характерними й для соціального обслуговування, оскільки воно є різновидом правового регламентування, спрямоване на задоволення законних інтересів осіб, здійснюється за допомогою правових засобів, що забезпечують його ефективність та зумовлене певними соціальними ризиками.

Відомий фахівець у галузі соціального забезпечення Б. І. Сташків навіть сформував конструкцію, за якою соціальне обслуговування є підгалуззю права соціального забезпечення (поряд із пенсійним та допомогивим правом). Він наводить ознаки, що дають підстави говорити про виокремлення цих підгалузей права соціального забезпечення: предмет правового регулювання, нормативна база, однорідність правових інститутів, наявність загальної та особливої частин та принципи. Предмет права соціального обслуговування розглядається як сукупність таких складових: особи, об'єкти, факти, реальна поведінка. Але такий погляд потребує уточнення, оскільки предметом правового регулювання виступають суспільні відносини. Сукупність же наведених Б. І. Сташківом елементів ближче до такого правового явища, як механізм правового регулювання, що включає норми права, юридичні факти, суб'єктивні юридичні права та обов'язки, захист порушених прав. Виникають питання і з приводу структури соціального обслуговування як підгалузь права соціального забезпечення, яка, згідно постулатів теорії права, мала б складатися з інститутів. Та інститути не наводяться ані у загальній характеристиці соціального обслуговування, ані у розкритті змісту його загальної та особливої частин.

В. М. Литвиненко стверджує, що юридичними підставами надання соціальних послуг є норма права та договір про надання соціальних послуг, а фактичними – складна життєва обставина та заява про бажання отримувати соціальні послуги. Умовами надання соціальних послуг являються відповідні

вимоги (загальні та спеціальні), дотримання яких є необхідним для отримання соціальних послуг. На її думку, договір про надання соціальних послуг – це двостороння угода, згідно якої одна сторона (суб'єкт надання соціальних послуг) зобов'язується надавати відповідні соціальні послуги іншій стороні (отримувачу) на умовах та в строки, передбачені договором, а друга сторона повинна надавати необхідну для надання соціальних послуг інформацію. Як бачимо, у формулюванні поняття договору про надання соціальних послуг та розкритті його змісту фактичні життєві обставини вже не наводяться. З такою позицією погодитись не можна, оскільки природні потреби людини, яка не в змозі себе обслуговувати, та обов'язок відповідних органів її надати, і складають соціально-забезпечувальну природу цього договору.

На відміну від цивільно-правових відносин, що виникають на підставі договорів про надання послуг (глава 63 Цивільного кодексу України), відносини із соціального обслуговування характеризуються декількома ознаками.

Перш за все, це особливий склад суб'єктів. Одержувачем соціальних послуг є особа, яка перебуває у складних життєвих обставинах, і яка не в змозі самостійно або за допомогою осіб, які за законом мають їх утримувати, себе обслуговувати. Зазначимо, що правоздатність у суб'єктів-отримувачів соціальних послуг виникає не з моменту народження (В. М. Литвиненко), а з появою фактів, що унеможливають самостійне якісне життя та викликають необхідність в обслуговуванні. По відношенню до цих осіб у держави є обов'язок, який впливає із сутності соціальної держави. Вона забезпечує діяльність системи установ, що утворюються і фінансуються нею або органами місцевого самоврядування (місцевими громадами). Крім державних, надавачами соціальних послуг є й інші, утворені відповідно до законодавства, організації (громадські, благодійні та ін.).

Аналіз підстав для їх надання дозволяє вважати їх складними, оскільки вони є поєднанням фактичних (складні життєві обставини, неможливість самостійного обслуговування тощо) і юридичних (відсутність осіб, які за законом мають їх утримувати, укладення договору відповідно до законодавства та ін.) елементів.

Серед засад обслуговування слід звернути увагу не тільки на їх добровільність для одержувача, а й обов'язковість їх надання (за наявності укладеного відповідно до законодавства договору) для закладів системи соціального обслуговування.

Принциповою ознакою для соціальних послуг є безоплатність для одержувача (тоді як за ст. 904 навіть за договором про безоплатне надання послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору). Втілення цієї засади є реалізацією принципу соціальної справедливості.

У зв'язку із цим звернемо увагу на позицію Л. П. Шумної, яка небезпідставно стверджує, що справедливість, як принцип соціального забезпечення, полягає в тому, що право на її отримання мають тільки особи, які перебувають у складних життєвих обставинах. Якщо таких обставин немає,

---

соціальні послуги не надаються. Соціальні послуги безоплатно надаються:

- а) громадянам, не здатним до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не маючим рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;
- б) громадянам, які перебувають у скрутних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і які зареєстровані в державній службі зайнятості як шукаючі роботу, з бездомністю, стихійним лихом, катастрофами;
- в) особам, яких визнано біженцями, або громадянами, які потребують додаткового захисту, якщо середньомісячний їх дохід є нижчим від установленого прожиткового мінімуму;
- г) дітям і молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами й жорстоким ставленням до них у сім'ї.

Стосовно ж того, що справедливість також виявляється в тому, що останні можуть надаватися як за плату, так і безоплатно, можна зробити ремарку: оплатність послуг є підставою для віднесення їх до відносин, що регулюються нормами цивільного законодавства.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Кафедра трудового права та права соціального забезпечення
Центр проблем імплементації європейського соціального права
Рада молодих вчених юридичного факультету

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКИ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Тези доповідей та наукових повідомлень
учасників II Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Київ, 21-22 квітня 2016 р.)

**За редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
М.І. Іншина,
доктора юридичних наук, професора
В.І. Щербини**

Київ – 2016